

КРЕАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена проблемі забезпечення педагогом максимально сприятливих умов для реалізації й поповнення особистістю студента його внутрішніх резервів. Розглянуті основні шляхи підвищення креативного потенціалу майбутніх педагогів. Проаналізовані традиційні та нові підходи у педагогічній науці щодо досліджуваної проблеми.

Ключові слова: креативний потенціал, особистісно орієнтована освіта, саморозвиток, креативний резерв.

Статья посвящена проблеме обеспечения педагогом максимально благоприятных условий для реализации и пополнения личностью студента его внутренних резервов. Рассмотрены основные пути повышения креативного потенциала будущих педагогов. Проанализированы традиционные и новые подходы в педагогической науке к исследуемой проблеме.

Ключевые слова: креативный потенциал, личностно ориентированное образование, саморазвитие, креативный резерв.

Article deals with the problem of teacher the most favorable conditions for implementing and updating the student's personality of its internal reserves. The main ways of improving the creative potential of future teachers. Analyzed traditional and new approaches to teaching science to study the issue.

Key words: creative potential, personality-oriented education, self-development, creative reserve.

Постановка проблеми. На межі ХХ – ХХІ століть відбулася зміна культурно-історичних парадигм. У результаті склалася духовно-етична, політична, економічна і соціокультурна ситуація, котра як один з пріоритетів сучасного світу диктує становлення творчої особистості з чітко вираженою суб'єктною позицією, активною, здатною швидко адаптуватися до мінливих умов життя. Величезна роль у цьому процесі педагога і оточення в цілому. На нашу думку, педагог – це професіонал, якому притаманне духовно-моральне начало, високий рівень культури, творче самовдосконалення, гуманістичний почерк педагогічної діяльності.

У цілому проблема професійної підготовки та професійного розвитку педагога посідає особливе місце в теорії і практиці педагогіки. Питання оптимізації педагогічної діяльності, підвищення рівня

майстерності входять до сфери інтересів як окремо взятих педагогів-практиків, так і педагогічних колективів шкіл, ВНЗ, інших освітніх установ країни. Серед них важливим є питання становлення та розвитку педагога як творчої особистості, активізація та поповнення його креативного резерву.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз історико-педагогічних джерел свідчить, що питання розвитку та вдосконалення творчого й інтелектуального резерву особистості розглянуто в роботах О. Бондаревської, В. Долгунова, Г. Шорникові та ін., але сучасні вимоги освітньої системи потребують детальнішого перегляду деяких напрямів проблеми креативного потенціалу майбутнього вчителя.

Мета статті – проаналізувати наукові погляди в педагогіці щодо вивчення проблеми креативного потенціалу майбутнього педагога, визначити шляхи розвитку та поповнення творчого резерву особистості.

Виклад основного матеріалу. Пріоритети вивчення проблеми креативного потенціалу та його розвитку, які визначаються традиційно, мають своє сучасне відображення в педагогіці через розгляд ряду аспектів. До них відносять такі:

- розвиток внутрішніх можливостей суб'єкта у процесі особистісно орієнтованого навчання й виховання;
- співвідношення з іншими особистісно значущими процесами, і передусім процесом саморозвитку особистості;
- шляхи й умови забезпечення найпродуктивнішого розвитку креативних резервів тих, хто навчається, (різного віку) в умовах навчальних закладів різних типів, рівнів і форм власності тощо.

Проаналізуємо ці положення шляхом порівняння традиційних і нових підходів до досліджуваної проблеми.

Ураховуючи ці аспекти, слід зазначити, що у світлі сучасних тенденцій пошуку резервів виховання й освіти щодо забезпечення дієвості особистісно орієнтованого підходу, важливим стає розуміння, а отже, й подальше вивчення особистості як унікальної, цілісної системи, відкритої для набуття нового досвіду, здатної на усвідомлений і відповідальний вибір позиції та ставлення до життєвих обставин, які постійно змінюються. Знову актуалізується питання розвитку креативних можливостей тих, хто навчається, а з позицій системного підходу – розгляд цього процесу в його співвідношенні з іншими особистісно значущими процесами та явищами.

Як свідчить теоретичне дослідження, великі резерви в розвитку креативних можливостей особистості в сучасних умовах має, порів-

няно з традиційною, особистісно орієнтована освіта, головною метою якої є, на думку О. Бондаревської, "... знайти, підтримати, розвинути людину в людині та закласти в ній механізми самореалізації, саморозвитку, ... саморегуляції, ... самовиховання тощо" [2, с. 13].

Значеннєвим є й те, що в особистісно орієнтованій освіті під час розвитку креативних можливостей тих, хто навчається, головний акцент зміщується з безпосереднього розвитку інноваційної творчості інтелекту, мислення на розвиток передусім особистісно-сенсової сфери учнів, ознакою якої, згідно з точкою зору цитованої авторки, є "... їхнє ставлення до дійсності, яку вони осягають розумом, її переживання, усвідомлення цінності" [2, с. 14]. Погоджуємося з О. Бондаревською в тому, що учень у такій системі дійсно є суб'єктом не тільки учіння, а й життя. Відповідно і його розвиток сприймається не у вузькоінтелектуальному, раціоналістичному, а в значно ширшому, особистісно-сенсовому аспекті.

Очевидно, що особистісно орієнтована освіта передбачає як одну з "опорних точок" активність студента в навчальному процесі. Тому для нашого дослідження важливими є певні положення так званого "суб'єктного підходу до людини" в процесі освіти [3].

Згідно з цим підходом, властивості особистості не "задаються" вчителем відповідно до нормативів, а "вимагаються", оскільки вони "із самого початку закладені природою в учня як *потенціал*". Цінними за такого підходу стають засоби педагогічної підтримки процесів самобудування особистості.

У зв'язку з цим продуктивним вважається підхід, висвітлений у дослідженнях В. Андрєєва, Л. Куликової та інших учених про те, що розвиток потенціалу людини неможливий без її залучення до процесу власного саморозвитку. Відповідно саморозвиток виступає як більш масштабний, відносно буття людини, процес, як система вищого рівня, як "цілеспрямована діяльність людини щодо посилення власних потенціалів у згоді з особистою стратегією соціалізації й духовного самостворення" [7, с. 5]. На основі цього можна прослідкувати за взаємозалежностями у співвідношенні процесів загального саморозвитку й розвитку креативного потенціалу особистості.

На наш погляд, основним завданням педагога, який працює в цьому напрямі, є – навчити студентів уміння бачити (усвідомлювати, аналізувати, оцінювати) власні внутрішні, зокрема й креативні, резерви. Практика свідчить, що найбільш сприятливі умови для такої роботи складаються тоді, коли студенти залучені до процесу свідомого саморозвитку, оскільки усвідомлене прагнення саморозвитку

“вимагає” вивчення й послідовної зміни (вдосконалення) внутрішніх потенціалів особистості.

У свою чергу, В. Долгунов розглядає ідею саморозвитку як основу розвитку креативного потенціалу, справедливо вважаючи, що основну увагу в освітній галузі слід звертати на прагнення студента до самовдосконалення, тобто до підвищення свого особистісного потенціалу, а також на “створення педагогічних умов, за яких особистісний саморозвиток і самостановлення того, хто навчається, відбуваються найбільш успішно” [4, с. 4].

Ці твердження дозволяють дійти висновку про тісний взаємозв'язок процесів саморозвитку особистості й удосконалення нею власних потенціалів. На нашу думку, реальні внутрішні потенціали особистості є основою її саморозвитку, а процес їх розкриття, видозміни й удосконалення є не що інше, як рушійна сила особистісного зростання кожного конкретно взятого індивіда.

Тому слід погодитися з О. Бондаревською, яка вважає за необхідне відмовитися від моделювання образу ідеального випускника та працювати з реальним учнем, орієнтуючись “... на його внутрішні, потенційні можливості саморозвитку, самоорганізації, самовизначення й особистісного зростання” [3, с. 21].

Дослідження проблеми особистісного потенціалу в педагогіці має глибоке коріння. Разом з тим значущою є в нашому дослідженні сучасна тенденція у вивченні цього питання. З огляду на неї слід звернути увагу й на те, що поряд з подальшим вивченням особистісного потенціалу в цілому сьогодні все частіше йдеться про окремі його складники (види). Серед них: емоційно-вольовий, інтелектуальний, аксіологічний, творчий та інші потенціали, які у своїй сукупності й утворюють багатство та забезпечують неповторність і унікальність сукупного особистісного потенціалу окремої людини.

Таким чином, вивчення сучасних напрямів дослідження в педагогіці як сукупного особистісного потенціалу, так і його окремих складових, дає підстави для більш докладного аналізу педагогічних аспектів розвитку інтелектуального резерву особистості в процесі навчання.

Відомо, що основоположником так званого інтелектуалістичного підходу в педагогічній науці вважають І. Гербарта, оскільки він один із перших сформулював провідні положення креативного розвитку тих, хто навчається. Метою навчання він убачав у розвитку здібностей учнів на базі сучасної культури (природознавства), а його головним принципом проголошував принцип розвиваючого

навчання. У радянській педагогіці цей процес становлення всебічно розвиненої особистості розуміли як певну сукупність виховання “за напрямками”, а креативний розвиток учнів розглядався як один з них.

Аналіз широкого кола психолого-педагогічної літератури з цього питання [1, с. 108] засвідчив, що, незважаючи на численність визначень, понять, трактувань феномена, що розглядається, особливих розбіжностей у розумінні сутності пізнавального інтересу та його місця в креативному розвитку особистості в авторів немає.

Саме пізнавальний інтерес являє собою вибірккову спрямованість особистості, звернену до пізнання однієї чи кількох наукових галузей, до предметного аспекту (змісту), а також до процесу діяльності. Така спрямованість характеризується тенденцією “заглиблюватися в сутність пізнавального процесу, а не залишатися на поверхні явищ” [6, с. 8].

Отже, роль пізнавального інтересу в процесі актуалізації мотиваційних ресурсів учіння вельми багатозначна, бо він виступає “... і як засіб живого навчання, яке захоплює учня, і як сильний мотив окремих навчальних дій школяра та учіння в цілому, і як стійка риса особистості, ... яка сприяє її спрямованості”.

Подальший аналіз досліджуваної проблеми в аспекті умов її продуктивного рішення засвідчив, що серед пропонованих дослідниками варіантів розвитку пізнавального інтересу тих, хто навчається, традиційно виділяють доцільну видозміну змісту навчального матеріалу, організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності, а також вплив особистості вчителя [8, с. 15].

Так, В. Іванов, Л. Гур’є, А. Зермінов, аналізуючи характер стосунків викладача й студентів ВНЗ у сучасних умовах, вважають, що їх ефективна взаємодія набуває сьогодні характеру обміну думками, оскільки наявна чітко виражена тенденція зниження ролі викладача як єдиного “власника” наукових знань і одночасно зростання його ролі як експерта-консультанта, який допомагає студентові орієнтуватися у світі наукової інформації. На підставі цього автори справедливо зазначають, що “рівноправне спілкування стає обов’язковою умовою справжніх суб’єкт-суб’єктних відносин, необхідних для творчого саморозкриття студента” [5, с. 47].

Для нашого дослідження важливо й те, що в цитованій роботі виділяються дві великі групи завдань, які вирішує викладач ВНЗ в умовах сучасної освіти: передача наукових знань і регуляція психічних станів осіб, котрі їх сприймають. Автори вважають, що перша

група завдань, пов'язана з трансляцією навчального матеріалу, виконує комунікативну функцію, а друга об'єднує завдання активізації творчого потенціалу студентів, стимулювання їхньої самостійності в пошукові рішення навчальних і наукових проблем.

З огляду на це ми розглядаємо залучення особистості до продуктивної креативної взаємодії з педагогом та студентами як одну з основних умов удосконалення креативного резерву, а характер міжособистісних стосунків, які складаються між ними на цій основі, розуміємо як реальний показник успішності цього процесу.

Саме в процесі продуктивної креативної взаємодії викладача й студентів відбувається формування креативних умінь і навичок останніх. Розвиток їх може й повинен розглядатися поряд із забезпеченням стійкої мотивації як одна з провідних умов актуалізації й подальшого розвитку креативного потенціалу тих, хто навчається. Наявність креативних умінь – передумова успішності майбутньої діяльності, під час і в результаті якої й відбувається “приріст” креативних резервів особистості.

Так, Г. Шорникова визначає креативні вміння як цілісність (єдність) мисленневих операцій і рефлексивних дій, причому кожен зі складників можна, на її думку, розвивати більше чи менше, оскільки сама цілісність, що розглядається, має радше диференційований характер [9, с. 9].

Отже, для того, щоб забезпечити формування креативних умінь і навичок майбутніх учителів, необхідно розвивати як їхні мисленневі операції, так і рефлексію відносно цих операцій, оскільки остання, згідно з точкою зору цитованої авторки, являє собою “особливий вид аналітичної діяльності, який дозволяє індивідові конструювати нове знання, розуміння, якого не було в нього раніше; нові способи діяльності, які ведуть до набуття знань” [9, с. 8].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проблема розвитку креативного потенціалу майбутніх педагогів є актуальною як для сучасної педагогічної науки, так і для реальної освітньої практики.

Значною мірою актуальність проблеми, що розглядається, визначається зацікавленням дослідників можливостями педагогічного процесу в умовах особистісно орієнтованої освіти, основами якого є інтерес до особистості, віра в її власні сили й можливості, пріоритет процесу саморозвитку особистості з опорою на її внутрішні потенціали над формуванням і зовнішнім впливом.

На підставі цього, як педагогічно значущі умови розвитку креативного потенціалу особистості, ми розглядаємо такі:

– зміцнення сенсового складника мотивації учіння, інноваційного зростання особистості в процесі розвитку професійно орієнтованих пізнавальних інтересів та формування творчого мислення студентів;

– сприяння інноваційній самореалізації особистості через удосконалення змістового й технологічного компонентів процесу навчання;

– забезпечення креативного самовдосконалення студентів у просторі особистісно орієнтованої навчальної взаємодії викладачів і студентів педагогічного університету.

Основними шляхами розвитку креативного потенціалу майбутніх педагогів у навчальному процесі на цій основі можуть бути визначені такі:

– забезпечення стійкої позитивної мотивації процесів актуалізації й поповнення особистістю власних креативних резервів з опорою на загальну мотивацію сенсоутворення її усвідомленого саморозвитку;

– мобілізація традиційних і широке використання інноваційних ресурсів змісту освіти й технологій навчання, які застосовуються з урахуванням специфіки професійної підготовки майбутнього вчителя;

– залучення студентів до продуктивної креативної (навчальної) взаємодії з педагогом та іншими студентами.

Як базові характеристики залучення майбутнього вчителя до процесу розвитку й удосконалення власного креативного резерву можна з упевненістю назвати такі:

– фіксований пізнавальний інтерес до навчання в цілому й/чи конкретного навчального предмету, навчальної чи наукової проблеми зокрема;

– наявність у майбутнього педагога ряду креативних умінь і навичок, здатність до рефлексії щодо власної креативної діяльності;

– усвідомлення значення поповнення й розвитку власних креативних резервів як сприяння процесові власного саморозвитку; прояв інноваційної ініціативи, активності, самостійності й творчості як у процесі навчальної взаємодії з педагогом і студентами, так і під час здійснення автономної освітньої діяльності (самоосвіти).

Література

1. *Ананьев Б.Г.* Психология и проблемы человекознания / Под ред. А.А. Бодалева. – М.: Ин-т практической психологии, Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1996. – 384 с.

2. *Бондаревская Е.В.* Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11 – 17
3. *Бондаревская Е.В.* Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания // Педагогика. – 2001. – № 1. – С. 17 – 24.
4. *Долгунов В.С.* Педагогические основы повышения личностного потенциала школьника: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. / В.С. Долгунов – Якутск, 2000. – 18 с.
5. *Иванов В., Гурье Л., Зерминов А.* Педагогическая деятельность: проблемы, сложности // Высшее образование в России. – 1997. – № 4. – С.44 – 49.
6. *Иванова А.П.* Развитие познавательного интереса учащихся начальной школы на уроках математики на основе личностно-ориентированного обучения: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. / А.П. Иванова. – Якутск, 1998. – 15 с.
6. *Куликова Л.Н.* Личностное саморазвитие учащихся и учителя – основа гуманистической педагогики // Педагогика развития. Межвуз. сб. науч. трудов. – Хабаровск: Изд-во ХГПУ. – 146 с.
7. *Подлиняев О.Л.* Формирование познавательных интересов школьников в условиях учебной деятельности: Учеб. пособие. / О.Л. Подлиняев – Иркутск: Изд-во Иркут. ИПКРО, 1994. – 49 с.
8. *Шорникова Г.Н.* Развитие интеллектуальных умений учащихся в образовательном процессе: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Г.Н. Шорникова. – Томск, 2001. – 19 с.